

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2020.15.23>

ДІЗНАННЯ ЯК СПРОЩЕНА ПРОЦЕДУРА ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Світайло Павло Юрійович,
кандидат юридичних наук, адвокат

У статті розглянуто процедуру дізнання як спрощений порядок досудового розслідування та його етап. Досліджено особливості спрощеного порядку у вигляді протокольної форми досудової підготовки матеріалів і дізнання як першого етапу досудового слідства, які існували в Україні за часів дії Кримінального процесуального кодексу України 1960 року. Визначено ключові моменти дізнання як спрощеної процедури досудового розслідування за чинним Кримінальним процесуальним кодексом України.

Проведено порівняльно-правове дослідження положень чинного Кримінального процесуального кодексу України в частині регламентації дізнання як спрощеної процедури досудового розслідування, а також кримінального процесуального законодавства Республіки Білорусь, Чеської Республіки та Республіки Польща. Виявлено спільні риси та відмінності спрощеного порядку досудового розслідування в Україні та зазначених країнах. Зокрема, характерними особливостями проведення дізнання в усіх досліджуваних країнах є застосування процедури дізнання у злочинах невеликої тяжкості; скорочені строки проведення; здебільшого визнання вини підозрюваним; можливість укладення угоди про визнання винуватості; обмежений обсяг збирання доказів.

Виявлено і низку відмінностей, деякі з яких доцільно імплементувати до чинного законодавства України, зокрема стосовно незастосування спрощеної процедури досудового розслідування щодо неповнолітніх; глухих, німих, сліпих; неосудних; використання однакових вимог до форми доказів як при проведенні досудового розслідування на загальних умовах, так і для спрощеної процедури (в Україні суперечливою є норма ст. 298¹ Кримінального процесуального кодексу України щодо процесуальних джерел доказів, яка передбачає використання під час дізнання тих доказів, які в загальному порядку не застосовуються).

Ключові слова: спрощений порядок досудового розслідування, дізнання, кримінальні проступки, імплементация правових норм.

INQUIRY AS A SIMPLIFIED PROCEDURE OF PRE-TRIAL INVESTIGATION IN UKRAINE AND FOREIGN COUNTRIES

Svitaylo Pavlo Yuriiiovych,
Candidate of Law Sciences, Lawyer

The article considers the inquiry procedure as a simplified procedure of pre-trial investigation and its stage. The peculiarities of the simplified procedure in the form of a protocol form of pre-trial preparation of materials and inquiry as the first stage of pre-trial investigation, which existed in Ukraine during the Criminal Procedure Code of Ukraine of 1960, are studied. The key points of inquiry as a simplified procedure of pre-trial investigation under the current Criminal Procedure Code of Ukraine are identified.

A comparative legal study of the provisions of the current Criminal Procedure Code of Ukraine in terms of regulating the inquiry as a simplified pre-trial investigation procedure, as well as criminal procedural legislation of the Republic of Belarus, the Czech Republic

and the Republic of Poland. The common features and differences of the simplified procedure of pre-trial investigation in Ukraine and the mentioned countries are revealed. In particular, the characteristic features of conducting inquiries in all countries under study are the use of the inquiry procedure in minor crimes; reduced terms of carrying out; as a rule, a guilty plea to the suspect; the possibility of concluding a plea agreement; limited collection of evidence.

At the same time, a number of differences were identified, some of which should be implemented in the current legislation of Ukraine, in particular: regarding the non-application of the simplified procedure of pre-trial investigation of minors; deaf, dumb, blind; insane; use of the same requirements for the form of evidence both during the pre-trial investigation on general terms and for a simplified procedure (in Ukraine, the norm of Article 2981 of the Criminal Procedure Code of Ukraine on procedural sources of evidence is contradictory, which provides for the use during the inquiry of evidence that is not generally used).

Key words: simplified procedure for pre-trial investigation, inquiry, criminal offenses, implementation of legal regulations.

Світовою спільнотою поняття «спрошене судочинство» (“summary proceedings”) розглядається як спрощений порядок, який прискорює судовий розгляд з метою забезпечення більш високої ефективності системи кримінального правосуддя і зведення до мінімуму витрат. Загалом спрощене судочинство використовується в судах нижчої інстанції щодо менш серйозних кримінальних правопорушень і є прискореним порядком розгляду, в рамках якого певні формальні процедури не потрібні або спрощуються [1]. Тобто основна ідея спрощеного кримінального судочинства полягає у прискореному та спрощеному порядку розгляду менш серйозних кримінальних правопорушень.

01 липня 2020 року набули чинності зміни до Кримінального кодексу України (далі – КК України) та Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), внесені Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» № 2617-VIII від 22.11.2018. Зокрема, запроваджено нову класифікацію кримінальних правопорушень і спрощено процедуру розслідування кримінальних проступків, яка нині проводиться в формі дізнання. Зазначені зміни покликані спростити роботу правоохоронних органів і скоротити строки досудового розслідування в окремих категоріях кримінальних правопорушень.

Схожа процедура спрощеного розслідування злочинів невеликої тяжкості успішно функціонує в багатьох зарубіжних країнах, наприклад у Республіці Білорусь, Чеській Республіці, Республіці Польща тощо.

Дослідженню різних аспектів досудового розслідування в зарубіжних країнах присвячені наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених: Р. Багдасарова, Л. Головка, К. Гуценка, Л. Грицаєнко, К. Калиновського, О. Михайленка, А. Молдована, А. Смірнова, М. Стойко, О. Татарова тощо. Однак нині відсутні порівняльні дослідження процедури дізнання як спрощеної процедури досудового розслідування в Україні та зарубіжних країнах.

Мета статті полягає у порівнянні положень чинного кримінального процесуального законодавства України щодо проведення дізнання та аналогічної процедури досудового розслідування в зарубіжних країнах для запровадження позитивного досвіду та усунення недоліків під час проведення дізнання.

Спрощений порядок у вигляді протокольної форми досудової підготовки матеріалів існував в Україні за часів дії КПК 1960 року. Зокрема, по окремих категоріях злочинів невеликої тяжкості застосовувалася така процедура:

1) органи дізнання не пізніш як у 10-денний строк (у виняткових випадках зазначений строк можливо було продовжити до 20 днів) повинні були встановити обставини вчиненого злочину і особу правопорушника, одержати пояснення від правопорушника, очевидців та інших осіб, витребувати довідку про наявність або відсутність судимості у правопорушника, характеристику з місця його роботи або навчання та інші матеріали, які мають значення для розгляду справи в суді;

2) у правопорушника відбиралося зобов'язання з'являтися за викликами органів дізнання і суду та повідомляти їм про зміну місця проживання;

3) про обставини вчиненого злочину складався протокол, у якому зазначалися обставини вчинення злочину, фактичні дані, що підтверджували наявність злочину і ймовірну вину правопорушника; кваліфікація злочину за статтею КК України. До протоколу приєднувалися всі матеріали, а також список осіб, які підлягали виклику в суд;

4) протокол затверджувався начальником органу дізнання, після чого всі матеріали пред'являлися правопорушнику для ознайомлення (ст. 429 КПК);

5) протокол разом із матеріалами надсилався прокурору, який, визнавши їх достатніми для розгляду в судовому засіданні, виносив постанову про порушення кримінальної справи, обирав щодо правопорушника в необхідних випадках запобіжний захід і складав обвинувальний висновок, направляв справу до суду або повертав матеріали для провадження досудового слідства чи відмовляв у порушенні кримінальної справи в разі відсутності підстав (ст. 430 КПК) [2].

Чинне кримінальне процесуальне законодавство України передбачає дещо інший порядок проведення дізнання як спрощеної процедури досудового розслідування. Так, дізнання проводиться під час розслідування кримінальних проступків (за вчинення яких передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі – п. 4 ч. 1 ст. 3 КПК України, ч. 2 ст. 12 КК України); дізнання проводиться спеціальним суб'єктом – дізнавачем підрозділів дізнання або уповноваженими особами інших підрозділів: органів Національної поліції; органів безпеки; органів, які здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; органів Державного бюро розслідувань; Національного антикорупційного бюро України; дізнання проводиться в стислі терміни – 72 години у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку, 20 діб – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку у випадках, якщо підозрюваний не визнає вину або необхідності проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, або вчинення кримінального проступку неповнолітнім, 1 місяць – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку, якщо особою заявлено клопотання про проведення експертизи у разі незгоди з результатами медичного освідчування або висновком спеціаліста (ч. 3 ст. 219 КПК України). Строк дізнання може бути продовжений прокурором до 1 місяця (ст. 298¹ КПК України) [3, 4].

Процесуальними джерелами доказів у кримінальному провадженні про кримінальні проступки, крім загальних джерел доказів, також є пояснення осіб, результати медичного освідчування, висновок спеціаліста, показання технічних приладів і технічних засобів, які мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису (ст. 298¹ КПК України).

За умови визнання своєї винуватості та згоди підозрюваного та потерпілого про розгляд судом обвинувального акту за їх відсутності прокурор надсилає до суду обвинувальний акт, у якому зазначає клопотання про його розгляд у спрощеному порядку без проведення судового розгляду в судовому засіданні (ст. 302 КПК України) [3].

Слід також розмежовувати дізнання як етап досудового розслідування та як його спрощену процедуру. Зокрема, під час дії КПК України 1960 року дізнання існувало як попередній етап досудового слідства. На органи дізнання покладалося вжиття необхідних оперативно-розшукових заходів з метою виявлення ознак злочину і осіб, які його вчинили (ст. 103 КПК). Органи дізнання проводили слідчі дії по злочинах різного ступеня тяжкості: за наявності ознак злочину, що не є тяжким, орган дізнання порушував кримінальну справу, проводив слідчі дії до встановлення особи, яка його вчинила. Після цього складав постанову про передачу справи слідчому, яку затверджував прокурор; у разі порушення органом дізнання справи про тяжкий злочин він був зобов'язаний передати її слідчому через прокурора після виконання невідкладних слідчих дій, а якщо у справі про тяжкий злочин, що була передана слідчому, не встановлено особу, яка його вчинила, то орган дізнання продовжував виконувати оперативно-розшукові дії і повідомляв слідчого про їх наслідки (ст. 104 КПК) [2].

Нині в багатьох зарубіжних країнах використовуються спрощені процедури досудового розслідування. Так, глава 47 КПК Республіки Білорусь регламентує пришвидшене провадження за наявності ознак злочинів, які не становлять великої суспільної небезпеки, або менш тяжких злочинів, якщо факт злочину очевидний, відома особа, підозрювана у вчиненні злочину, вона не спростовує його вчинення. Порядок пришвидшеного провадження визначається загальними правилами КПК Республіки Білорусь (ч. 1, 2 ст. 452).

Строк пришвидшеного провадження становить 10 діб з дня надходження до органу попереднього слідства заяви або повідомлення про злочин до передання кримінальної справи прокурору для направлення його до суду. Зазначений строк за мотивованою постановою слідчого може бути подовжено до 15 діб начальником слідчого підрозділу або його заступником (ст. 453).

Порядок пришвидшеного розслідування в Республіці Білорусь схожий на аналогічний порядок дізнання в Україні. Так, визнавши зібрані матеріали достатніми для порушення кримінальної справи та направлення її до суду, слідчий виносить постанову про порушення кримінальної справи, приймає її до свого провадження, притягує в якості обвинуваченого особу, яка підозрюється у вчиненні злочину, яка не заперечує про його вчинення, вирішує питання про застосування запобіжного заходу, накладає арешт на майно, приймає рішення про визнання особи потерпілою, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, допитує потерпілих і свідків. Після виконання зазначених дій слідчий завершує пришвидшене провадження (ч.ч. 1, 2 ст. 454).

Під час такого провадження до порушення кримінальної справи беруться пояснення в особи, яка не заперечує вчинення злочину, витребується довідка про наявність або відсутність судимостей, відомості, що характеризують особу, та інші матеріали, які мають значення для розгляду справи у судовому засіданні або винесення вироку без судового розгляду (ч. 3 ст. 452).

Судовий розгляд матеріалів пришвидшеного провадження відбувається без участі прокурора-державного обвинувача, який висловлює в постанові свою думку щодо призначення конкретного покарання або інших заходів кримінальної відповідальності, а також за згодою особи, яка обвинувачується у вчиненні менш тяжкого злочину, – без її участі (ст. 455).

Пришвидшена процедура досудового розслідування не застосовується, якщо злочин вчинено неповнолітнім, а також про передбачені кримінальним законом суспільно небезпечні діяння неосудних або осіб, які захворіли на психічні розлади після вчинення злочину (ч. 3 ст. 456) [5].

Відмінними рисами пришвидшеного досудового слідства в Республіці Білорусь та в Україні є те, що:

1) в Республіці Білорусь обов'язковою умовою такого провадження є визнання вини підозрюваним, в Україні у випадку не визнання підозрюваним вини просто збільшується строк дізнання;

2) в Республіці Білорусь пришвидшена процедура не застосовується щодо неповнолітніх та щодо суспільно-небезпечних діянь неосудних або осіб, які захворіли на психічні розлади після вчинення злочину;

3) в Україні допускається застосування додаткових видів доказів під час дізнання, які не дозволяється використовувати в загальному порядку;

4) в Республіці Білорусь судовий розгляд матеріалів за результатами пришвидшеного досудового слідства відбувається не тільки без участі обвинуваченого та потерпілого (як в Україні), а ще й без прокурора-державного обвинувача, який надсилає до суду свою письмову думку щодо покарання.

У Чеській Республіці скорочене досудове провадження проводиться у злочинах, за якими районний суд компетентний проводити розгляд у першій інстанції і за якими законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі, верхня межа якого не перевищує п'яти років, якщо: 1) підозрюваний був спійманий на місці злочину або відразу після нього; 2) під час розгляду кримінальної справи або іншої ініціативи по кримінальному переслідуванню були встановлені факти, які іншим чином виправдовують початок кримінального переслідування, і можна очікувати, що підозрюваний зможе постати перед судом протягом терміну, зазначеного в § 179b. Скорочене досудове провадження проводиться органами поліції (§ 179a).

Строк скороченого розслідування складає 2 тижні з дня, коли орган поліції поінформував підозрюваного про вчинення дії про притягнення його як підозрюваного і про те, в якому злочині він підозрюється (розділ 179b, пункт 3). Зазначений строк може бути продовжено максимально до 30 днів (§ 179f). Орган, який здійснює спрощене розслідування, повинен виконувати всі дії відповідно до загальних правил досудового розслідування, при цьому виконувати лише термінові або неповторювані дії (§ 179b).

Прокурор може в ході скороченого розслідування укласти з підозрюваним угоду про винуватість і покарання та внести до суду клопотання про затвердження такої угоди (§ 179b). За результатами скороченого досудового розслідування прокурор приймає одне з таких рішень: 1) звертається до суду за покаранням, якщо визнає, що результати досудового розслідування свідчать про винність підозрюваного; 2) подає до суду пропозицію про затвердження угоди про винуватість і покарання; 3) відкладає розгляд справи, якщо вона не пов'язана з підозрою у скоєнні кримінального злочину; 4) передає справу до компетентного органу для обговорення правопорушення; 5) передає справу в інший орган для накладення дисциплінарного стягнення; 6) відкладає розгляд справи, якщо кримінальне переслідування неприпустиме відповідно до ст. 11; 7) відкладає розгляд питання, якщо він прийняв рішення про затвердження мирової угоди; 8) повертає справу до органу поліції, якщо потрібні подальші дії в рамках досудового розслідування (§ 179c).

Скорочене досудове розслідування не може бути проведено або продовжено, якщо: 1) судом не визнані підстави затримання підозрюваного; 2) є підстави для проведення спільного розслідування за двома або більше злочинами, з яких принаймні один підлягає розслідуванню (§ 179f) [6].

Відмінності між скороченим досудовим розслідуванням у Чеській Республіці та в Україні полягають у тому, що:

1) у Чеській Республіці проводити розслідування в скороченому порядку уповноважені лише органи поліції, а в Україні більш широкий перелік органів дізнання залежно від підслідності кримінального проступку;

2) розслідування у скороченому порядку в Чехії проводиться тими ж органами поліції, що і звичайне розслідування, а не окремим підрозділом;

3) як і в Республіці Білорусь, у Чехії орган, який здійснює спрощене розслідування, повинен виконувати всі дії відповідно до загальних правил досудового розслідування, а в Україні можливе також використання додаткових доказів, що є виключенням із загальних вимог доказування в кримінальному провадженні;

4) КПК Чеської Республіки передбачено, що у випадку наявності підстав для проведення спільного розслідування за двома або більше злочинами, з яких принаймні один підлягає розслідуванню, спрощена процедура не застосовується. КПК України аналогічного положення не містить.

Відповідно до ст. 469 Республіки Польща спрощена процедура досудового розслідування застосовується до окремих категорій злочинів, в тому числі до тих, за які передбачене покарання у вигляді позбавлення волі строком до 3 років. Спрощена процедура не застосовується щодо: 1) обвинувачених, позбавлених волі по тій чи іншій справі, за винятком випадків застосування попереднього арешту до винного у вчиненні певних видів злочинів; 2) неповнолітніх; глухих, німих або сліпих; наявності обґрунтованих сумнівів в осудності підозрюваного; якщо особа не розмовляє польською мовою.

Органами розслідування справ за спрощеною процедурою є поліція, а також інші органи, уповноважені проводити розслідування за визначенням Міністра юстиції і за погодженням з відповідними міністрами (ст. 471). Загальний строк спрощеного розслідування складає 1 місяць, прокурор може продовжити зазначений строк до 2 місяців, а у випадку, якщо розслідування не може бути завершено у вказаний термін, подальший розгляд відбувається за загальними правилами (ч. 2 ст. 474).

За клопотанням підозрюваного або його захисника орган, який проводить розслідування, ознайомлює підозрюваного з матеріалами закінченого розслідування (ч. 1 ст. 474). Слідчий складає обвинувальний висновок, який затверджується та передається до суду прокурором. Прокурор також може самостійно скласти обвинувальний висновок (ч.ч. 3, 4 ст. 474). Дізнання у справах по спрощеному порядку допускається обмежити проведенням допиту підозрюваного та збиранням доказів у необхідному обсязі [7].

Основними відмінностями спрощеного порядку досудового розслідування в Республіці Польща та в Україні є те, що:

1) граничний строк проведення спрощеного досудового розслідування в Польщі більший, ніж в Україні;

2) спрощена процедура в Польщі не застосовується щодо окремих категорій осіб, Україна таких обмежень не має.

Беручи до уваги викладене вище, вважаємо, що спрощування провадження по менш тяжких категоріях злочинів іноді тягне за собою послаблення гарантій законності та прав учасників кримінального провадження. Допустимість застосування спрощеної процедури розслідування встановлюється за матеріально-правовими та процесуально-правовими підставами. Матеріально-правовими підставами є обмежений перелік злочинів (здебільшого його встановлює законодавство кожної держави); процесуально-правовими – обов'язкова наявність певних фактичних умов, які вичерпно встановлені кримінально-процесуальним законодавством.

Для спрощеного провадження також характерним є відступ від таких базових принципів кримінального судочинства: 1) повнота та всебічність дослідження (оскільки

проводиться мінімум слідчих дій), менший обсяг дослідження доказів, оформлення їх результатів, у деяких випадках – заочний розгляд матеріалів; 2) змагальність сторін, оскільки проводиться обмежений перелік слідчих дій, активно застосовуються процедури визнання вини та укладення угод про визнання винуватості, а також судовий розгляд матеріалів без участі сторін, іноді навіть без прокурора-державного обвинувача.

Загалом спрощений порядок розслідування в Україні, Республіці Білорусь, Чеській Республіці та Республіці Польща має багато спільних рис. Деякі положення кримінального процесуального законодавства цих держав доцільно імплементувати в національне законодавство, зокрема: 1) стосовно незастосування спрощеної процедури досудового розслідування щодо неповнолітніх; глухих, німих, сліпих; неосудних; 2) використання однакових вимог до форми доказів як при проведенні досудового розслідування на загальних умовах, так і для спрощеної процедури (в Україні суперечливою є норма ст. 298¹ КПК України щодо процесуальних джерел доказів, яка передбачає використання під час дізнання тих доказів, які в загальному порядку не застосовуються).

Список використаних джерел:

1. XII Конгресс ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию / Семинар-практикум по стратегиям и оптимальным видам практики по предупреждению переполненности исправительных учреждений. Справочный документ // Документ ООН A/CONF.213/16, 25 January 2010. П. 12.
2. КПК України № 1003-05 від 28.12.1960. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1003-05?find=1&text=%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0#w1_1.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України № 4651-VI від 13.04.2012. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
4. Кримінальний Кодекс України № 2341-III від 05.04.2001. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
5. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь от 16 июля 1999 года. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://etalonline.by/?type=text®num=НК9900295>.
6. КПК Чеської Республіки від 09.12.1961 № 141/1961 Coll. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1961-141#cast2>.
7. КПК Республіки Польща від 06.06.1997. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.infor.pl/akt-prawny/DZU.1997.089.0000555,ustawa-kodeks-postepowania-karnego.html>.